

FILOSOFINEN TIETO - ONKOHAN SITÄ SITTENKÄÄN?

Vesa Oittisen vastaus Jussi Kotkavirralle

Jussi Kotkavirta nostaa esiin kiinnostavia Kantin filosofiaan liittyviä tulkintaongelmia, jotka eivät ole triviaaleja. Hän siteeraa *Prolegomena*-suomennokseni esipuheessa lausetta, jossa kirjoitin, että "Kantin kriittisen filosofian mukaan apriorisen synteettisen tiedon lähteenä voi olla vain aistimellisuus". Näin tosiaan kirjoitin, mutta jo seuraavasta lauseestani olisi käynyt ilmi, että halusin tällä muotoilulla nimenomaan korostaa Kantin eroa häntä edeltävään rationalistiseen metafysiikkaan: "Sen sijaan wolffilaiset puolustivat vanhempaa rationalistista kantaa, jonka mukaan myös (puhdas) järki kykenee antamaan meille tällaista kokemuksesta riippumatonta mutta silti 'sisällökästä' tietoa" (*Prolegomena*, Helsinki 1997, s. 12). Mutta jo muutamaa riviä myöhemmin totean samalla sivulla, että todellinen tieto syntyy Kantin mukaan "vasta ymmärryksen ja aistimellisuuden yhdistyessä, kun puhtaat ymmärryskäsitteet liitetään aistimellisessä havainnoinnissa annettuun 'materiaan'. Siinä missä puhdas ajattelu vaatii vain loogista ristiriidattomuutta ja viittaa vain loogisesti mahdollisiin olioihin, tiedostus vaatii kohteen reaalista mahdollisuutta..."

Kun kirjoittamaani tarkastelee kokonaisuutena, ei mielestäni ole oikeutettua sanoa, että antaisin *Prolegomena*-esipuheesani "Kantin tietokäsityksestä epämääräisen ja mahdollisesti harhaanjohtavankin kuvan". Mutta Kantin omat lausumat antavat kyllä tilaisuuksia eri suuntiin meneviin painotuksiin – jo hänen kielenkäyttönsä on välillä toivottoman sokkeloista – ja silloin tulkitsija joutuu sen epäkiitollisen tehtävän eteen että hänen on yritettävä selvittää "mitä Kant todella sanoi". Seuraavassa muutama lyhyt kommentti Kotkavirran puheenvuoroon – ehkäpä voimme vielä jatkaa asiasta joko tämän lehden palstoilla tai muilla foorumeilla.

1 Kotkavirta puolustaa ajatusta, että myös kriittisen kauden Kantilta löytyisi erityisen filosofisen tiedon idea:

"Kant itse ymmärtää kehittelevänsä sellaista filosofista tietoa (Erkenntnis) koke-

muksellisen tiedon apriorisista ehdoista, joka ei voi 'perustua aistimellisuuteen'".

Hänen mukaansa Kant osoittaa tämän erityisen – ja vanhemman rationalistisen metafysiikan käsityksistä eroavan – filosofisen tiedon mahdollisuuden "kokeen" avulla, joka löytyy *Puhtaan järjen kritiikin* toisen painoksen esipuheen eräästä alaviitteestä (kohta KdrV B xviii, viite). Koe olisi siinä, että samoja kohteita tarkastellaan "kahdesta näkökulmasta, nimittäin yhtäältä kokemuksen kohteina, toisaalta pelkästään ajateltavissa olevina olioina sinänsä".

Kotkavirran mukaan tämä koe onnistuu, ja kohteiden tarkasteleminen kahdesta näkökulmasta on sopusoinnussa järjen periaatteiden kanssa, kun taas pitäytyminen vain niistä toiseen johtaa ylittämättömään ristiriitaan niiden kanssa. Niinpä, päättelee hän, "operoimalla kahdesta näkökulmasta voidaan metafysiikassa edetä paremmin kuin pyrkimällä sanomaan maailmasta, mitä se sinänsä on", ja erityistä filosofista tietoa on olemassa.

Itseni on kyllä hieman vaikea löytää mainitusta alaviitteestä mitään vakuuttavaa todistusta erityisen filosofisen tiedon olemassaolon puolesta. Juuri vähän ennen Kotkavirran siteeraama kohtaa Kant nimitäin kirjoittaa:

"Puhtaan järjen propositioiden todistamiseksi, varsinkin kun niiden olisi uskaltauduttava kaiken mahdollisen kokemuksen rajojen yli, ei voida tehdä mitään koetta sen kohteilla (kuten luonnontieteillä): se on siis tehtävissä vain puhtaan järjen käsitteillä ja periaatteilla..."

Kyseinen "koe" ei siis sano mitään kohteista. Siinä on kyse yksinomaan eri näkökulmista, joilla kohdetta tarkastellaan. "Kokeen" tarkoituksena ei ole saada mitään reaalista tietoa kohteesta, vaan Kant haluaa sillä vain todistaa järjen itsensä ristiriidattomuuden. Ja tässä on mielestäni ongelma, sillä järjeltä vaadittu ristiriidattomuus ei ole muuta kuin petitio principii. Miten voisimme a priori tietää että järki on ristiriidaton? Kritiikinhän pitäisi se vasta osoittaa.

2 Toinen esimerkki, missä Kotkavirta katsoo löytävänsä erityisen "filosofisen tiedon" ituja Kantilla, liittyy tunnettuun oppiin transsendentaalisesta apperseptiosta. Kyse on siitä itsetajunnan (on ehdottomasti parempi kääntää Kantin sana *Bewußtsein* 'tajunnaksi' kuin 'mieleksi', sillä jälkimmäisen saksankielinen vastine on *Sinn*) ominaisuudesta, että "minä ajattelen" saattaa kaikkia mielteitäni. On totta, että emme voi muodostaa tästä tajunnan "perimmäisestä ykseydestä" mitään havainnollista kuvaa, eli kyseessä ei siis ole aistimellinen havain-

nointi (*Anschauung*; Kotkavirta puhuu mieluummin 'intuitiosta').

Minun on silti vaikea yhtyä Kotkavirtaan, kun hän päättelee tästä, että "tämän Kantin käsityksen mukaan tiedon perimmäisen rakenteen voimme kuitenkin osoittaa yleispätevällä ja välttämättömällä tavalla", mikä siis olisi nimenomaan filosofista tietoa. Kanthan päinvastoin korostaa hyvin voimakkaasti, että kyseinen "Minä ajattelen" ei ole muuta kuin pelkkä "X", joka saattaa kaikkia mielteitäni ja josta ei sellaisenaan voi sanoa yhtään mitään; se

"tiedostetaan vain niiden ajatusten kautta, jotka ovat sen predikaatteja, eikä meillä voi olla siitä erillisenä pienintäkään käsitystä, joten liikumme sen suhteen jatkuvasti kehässä..." (KdrV B 404, vrt. myös B 135.)

Juuri siksi Kant sanookin, että tähän täysin tyhjään "Minä ajattelen"-mielteeseen ei liity minkäänlaista subjektia koskevaa tietoa:

"Freilich ist die Vorstellung: ich bin (...), das, was unmittelbar die Existenz eines Subjects in sich schließt, aber noch keine Erkenntnis desselben..." (KdrV B 277).

Itse asiassa "Minä ajattelen" ilmaisee vain erään tiedon transsendentaalisen edellytyksen, nimittäin sen että aistimellinen moninaisuus on yhdistettävä yhden subjektin alaiseksi; voimme varmasti puhua siitä "rajakäsittteenä" joka viittaa tiedon muodostamisen edellytyksiin, mutta minun on vaikea nähdä siinä mitään positiivista "filosofista tietoa".

Kotkavirta viittaa Puhtaan järjen kritiikin erääseen kohtaan, jossa Kant hänen mielestään puhuu siitä, miten "on mahdollista saavuttaa apriorista tietoa" transsendentaalisesta apperseptiosta. Minusta hän on tehnyt jos ei käännös-, niin ainakin tulkintavirheen. Kyseinen kohta (KdrV B 132) kuuluu näet alkukielellä:

"Ich nenne auch die Einheit derselben [der reinen Apperzeption - V.O.] die transcendente Einheit des Selbstbewußtseins, um die Möglichkeit der Erkenntnis a priori aus ihr zu bezeichnen".

Tässä "aus ihr" ei nähdäkseni tarkoita itse apperseptiosta saatavaa tietoa, vaan apperseptiota kautta tai avulla saatavaa tietoa. Se onkin täysin sen Kantin perusajatuksen mukainen, että kaikki reaalin tieto (erotuksena pelkästä ajattelusta) on itsetajunnan antaman muodon ja aistimellisuuden antaman sisällön synteesiä. Tämä käy selvästi ilmi jo heti siteerattua lausetta seuraavista sanoista:

"Denn die mannigfaltigen Vorstellungen, die in einer gewissen Anschauung gegeben werden, würden nicht insgesamt meine Vorstellungen sein, wenn sie nicht insgesamt zu einem Selbstbewußtsein gehörten..." jne.

3 En tällä kertaa haluaisi käyttää enempää *niin & näin* -lehden palstatilaa Kant-filologiaan, joka todennäköisesti vain väsyttäisi asiaan vihkiytymättömiä. Pidän viime keväänä Suomen filosofisen yhdistyksen Oppi-kollokviossa lyhyen esitelmän, jossa käsitelin myös "filosofisen tiedon" problematiikkaa Kantilla vielä yhdestä näkökulmasta (filosofia "in sensu cosmico" ja "in sensu scholastico"). Yritin siinä osoittaa, että se "filosofinen tieto", jota Kotkavirta kaipaa, on Kantilla ajateltavissa lähinnä vain käytännöllisen järjen puitteissa ja jää silloinkin problemaattiseksi. Toivon mukaan symposiumide ilmestyy lähikuukausien aikana, jolloin aiheesta päästään ehkä taas keskustelemaan.

4 Lopuksi kuitenkin vielä lyhyesti eräästä toisesta asiasta. Mistä tämä kiinnostus ja halu osoittaa, että Kantilta löytyisi erityistä "filosofista tietoa"? Luultavasti en erehdy, jos arvelen, että Kotkavirran eräänä motiivina on ollut tarve osoittaa Kantin ja jälkikantilaisen transsendentaalifilosofian (Fichte, Schelling, Hegel) kysymyksenasettelujen välillä vallitseva jatkuvuus. Myöhempi saksalainen idealismihan nimenomaan halusi rehabilitoida vanhan metafysiikan projektin ja osoittaa, että filosofia pystyy tarjoamaan "sisällökästä" tietoa.

Jatkuvuutta Kantin ja jälkikantilaisen saksalaisen idealismin välillä toki on monellakin tasolla. Silti olen viime vuosina alkanut aprikoida, eikö esimerkiksi Richard Kronerin teoksessaan *Von Kant bis Hegel* esittämä ja mm. marxilaisen filosofianhistorian yllättävän kriittikittömästi hyväksymä kaava saksalaisesta idealismista yhtenäisenä Kantista alkavana ja Hegeliin huipentuvana liikkeenä ole liiaksi yksinkertaistava. Näyttää pikemmin siltä, että Kantin oppi on melko helposti erotettavissa myöhemmästä idealismista ja tarkasteltavissa erillisenä ilmiönä, filosofiana sui generis, jonka kysymyksenasettelut eivät suinkaan tyhjentyvästi "kumoudu" esimerkiksi Hegelin systeemisä. Tältä kannalta katsoen on vain ymmärrettävää, miksi Kant suhtautui epäroivästi ja päättään pudistellen niihin ensimmäisiin transsendentaalifilosofisiin systeemiyritelmiin (puhun ennen kaikkea Fichten 1790-luvun "tiedeopista"), joissa tosiaan yritettiin eksplisiittisesti perustella erityisen filosofisen tiedon mahdollisuutta.

Vesa Oittinen